

DERS KİTAPLARINDA MÜLTECİLER

ÖĞRETMEN AĞI & SEÇBİR ORTAK YAYINI

öğretmen
ağı

Seçbir
SOSYOLOJİ VE EĞİTİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ

Öğretmen Ağı Yürütücüsü

Öğretmen Ağı Ana Destekçileri

Hazırlayanlar: Kenan Çayır, Yeşim Hancı Kaya

Yayına Hazırlayanlar: Ekin Gürsu (Öğretmen Ağı), Fulden Ergen (Öğretmen Ağı), Engin Doğan (MYRA)

Tasarım: Tuba Mücella Kiper (MYRA)

Uygulama: Serhan Baykara (MYRA)

Rapora Katkıda Bulunanlar: Besime Büşra Karakoyun, Ceyda Şensin, Esra İçtüzzer Şener, Gülay Yeniay Bulut, Kayıhan Kesbiç, Mustafa Dursun, Nuray Ardıç, Özlem Nur, Serpil Hizmetçi, Şerife Havuz

Araştırmayı Yürüten Adhokratik Topluluk Katılımcıları

Topluluk Moderatörleri: Esra İçtüzzer Şener (Sınıf öğretmeni, Adana), Gülay Yeniay Bulut (Sınıf öğretmeni, İstanbul), Serpil Hizmetçi (Sınıf öğretmeni, Mersin)

Katılımcılar: Besime Büşra Karakoyun (Okul öncesi öğretmeni, Mersin), Ceyda Şensin (Millî Eğitim Uzmanı, Millî Eğitim Bakanlığı), Kayıhan Kesbiç (Araştırmacı, Eğitim Reformu Girişimi), Kenan Çayır (Sosyolog, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi), Mustafa Dursun (Türkçe öğretmeni, Mersin), Nuray Ardıç (Okul öncesi öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı), Özlem Nur (Görsel sanatlar öğretmeni, Hatay), Şerife Havuz (Okul öncesi öğretmeni, İstanbul), Yeşim Hancı Kaya (Doktora öğrencisi, Columbia University Teachers College)

Görsel Betimleme: Pınar Göcen (Türkçe öğretmeni, Denizli), Sevilay Eş Şengül (Türkçe öğretmeni, İstanbul), Serpil Hizmetçi (Sınıf öğretmeni, Mersin)

Editör: Melike Ergün (Proje uzmanı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi)

İstanbul, Nisan 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET

Bu çalışma, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında kullanılan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders ve çalışma kitaplarında mültecilerin nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, Öğretmen Ağı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SEÇBİR) çatısı altındaki öğretmenler ve araştırmacılar tarafından yürütülmüştür. Ders kitapları öğrencilerin yaşadıkları olayları anlamlandırabilmeleri ve “birlikte yaşam”ı tahayyül edebilmeleri için önemli araçlardır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2017 yılı itibarıyla ders kitaplarında “zorunlu göçle gelenler” konusuna yer verilmesini hedeflemiş; bu hedef, öğretim programlarında yer verilen kazanımlarda da belirtilmiştir. Bunun yanı sıra MEB, uluslararası kurumlarla kapsayıcılık ve toplumsal uyum konularında çeşitli projeler de yürütmektedir. Raporda ele alınan araştırma bulguları, bazı olumlu örneklerle rastlansa da, kitaplardaki birçok temsilin kapsayıcı eğitim ve karşılıklı uyum açısından eksikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda raporda, önce genel bulgular maddeler halinde özetlenmiş; niteliksel analiz, ders kitaplarından örnekler eşliğinde ortaya konmuş; son bölümde ise tavsiyeler sıralanmıştır.

GENEL BULGULAR

1

Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitaplarında Suriye, Afganistan, Irak, Gürcistan gibi ülkelerden gelmiş çocuk karakterlerin hikâyelerine yer verilmektedir.

2

Bu karakterler bazı ders kitaplarında "ülkelerindeki savaş yüzünden ülkemize gelmek zorunda olan", "çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda olan", "yurdunu terk etmek zorunda kalan" bireyler olarak sunulurken, birçok örnekte "misafir/misafirlerimiz" nitelemesi kullanılmaktadır. Böylece "geçici" oldukları vurgulanmaktadır.

3

Zorunlu göçle gelen bireyler ders kitaplarında ağırlıklı olarak "mazlum", "muhtaç" şekilde temsil edilmektedir. Bu durum, mülteci nüfusun homojen algılanmasına yol açmakta ve onlara yönelik mevcut olumsuz kalıpyargıları desteklemektedir. Meslek sahibi, eğitilmiş, çalışan, üreten mültecilere örneklerde yer verilmemektedir.

4

Birçok örnekte Suriyeli, Afgan, Iraklı vb. öğrencilerin kültürlerinin "bizim kültürümüz"den farklı olduğunun altı çizilmektedir. Bazı örneklerde (Afgan öğrenciyi sınıfta geleneksel kıyafetleriyle resmetmek gibi) kültürel özcülüğe yönelik temsillere rastlanmaktadır. Özcülük, kültürlerin ve insanların özleri itibarıyla birbirlerinden tamamen farklı olduğu anlayışına yol açabilir; ayrımcılığı besleyen bir unsur olabilir.

5

Ders kitaplarında yer alan metinler ve etkinlikler sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilere hitap edecek şekilde hazırlanmıştır. Mülteci öğrencilerin aidiyet hissini artıracak örnekler az sayıdadır. Bu durum kapsayıcı eğitim ilkeleri ile çelişmektedir.

6

Ders kitaplarında, göçle gelmiş öğrencilere yönelik toplumsal kabul ve olumlu tutum geliştirilmesi için ağırlıklı olarak empatiye yönlendiren ("Siz olsaydınız ...?" şeklindeki) sorular ve söylemler kullanılmaktadır. Ancak bireylerin "mazlum" ve "muhtaç" olarak resmedildiği metinlerin, empatiden çok acıma ve merhamet duyguları doğurabileceği görülmektedir. Bu durum, eşitsizliği sorgulamak yerine yeniden üretme potansiyeli taşımaktadır.

7

Ders kitaplarındaki temsil mültecilere karşı hiyerarşiyi yeniden üreten yardım temelli anlayışı desteklemektedir. Hak temelli yaklaşım yalnızca bir iki örnekte görülmektedir.

8

Ders kitaplarında toplumsal uyum tek taraflı olarak (Suriyeli, Afgan öğrencilerin Türk eğitim sistemine uyumu) resmedilmektedir. Karşılıklı uyuma dair örnekler neredeyse hiç yer verilmemektedir. Rastlanan tek örnekte ise Türkiyeli arkadaşının Türkçe dersindeki yardımına karşılık Suriyeli öğrenci ona Arapça öğretmektedir.

9

Birçok ders kitabında yer alan zorunlu göç temsili, MEB'in uluslararası kurumlarla toplumsal uyum ve kapsayıcılık konularında yürüttüğü projelerdeki (örneğin, Kaliteli Kapsayıcı Eğitim Projesi) yaklaşımın gerisindedir.

GİRİŞ

Dünyada zorla yerinden edilmiş insan sayısı tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün (UNHCR) 2021 yılı verilerine göre, zorla yerinden edilmiş bireylerin sayısı günümüzde 84 milyonu geçmektedir. UNHCR, bu kişilerin 48 milyonunu kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş, 4,4 milyonunu sığınmacı, 26,6 milyonunu ise mülteci olarak sınıflandırmaktadır.¹ Türkiye, başlıca sebep olarak 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş nedeniyle dünyada en çok mültecinin yaşadığı ülke haline gelmiştir. Türkiye'de 3,7 milyonu aşkın Suriyeliye ek olarak farklı milletlerden 320.000 mülteci ve sığınmacı yaşamaktadır.² Türkiye'deki mülteci ve sığınmacıların en az 1,8 milyonunun çocuk, çocukların bir milyondan fazlasının ise okul çağında olduğu bilinmektedir.³

Bu raporda zorunlu göçle gelmiş tüm kişiler -mültecilik statüsünün sağladığı haklar temel bir insan hakkı olduğu için- mülteci kavramı ile anılacaktır. Ancak Türkiye, Mültecilerin Hukuki Statüsüne dair 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne coğrafi çekince koyduğu için yalnızca Avrupa ülkelerinden zorunlu göçle gelen kişilere mültecilik statüsü vermektedir. Suriyeli nüfusa ise 2014 yılından itibaren resmî olarak "geçici koruma statüsü" verilmiştir. Bu düzenleme ile Suriyeli nüfusun, kayıtlı olduğu illerde sağlık, eğitim, sosyal yardım gibi haklara hukuken erişebilmesi mümkün olmuştur.⁴ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre Suriyeli nüfusun dışındaki kişiler için başka hukuksal statüler de vardır.⁵ Ancak hukuksal statü otomatik olarak sorunların çözümünü ve toplumsal uyumu getirmemektedir. Farklı gruplarla eşitlik temelinde bir arada yaşama anlamındaki "toplumsal uyum", eğitimden ekonomiye, istihdama, kamusal alanda birlikte yaşama pratiklerine kadar çok farklı düzeylerde düzenlemeler gerektirmektedir.

¹ UNHCR, "Refugee Statistics," <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>

² UNICEF Türkiye, *Humanitarian Situation Report No. 43*, <https://www.unicef.org/media/111166/file/Turkey%20Humanitarian%20Situation%20Report,%20July-September%202021.pdf>

³ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, "Geçici Koruma, İstatistikler," <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

⁴ M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015).

⁵ İlgili kanun için bkz. T.C. Resmî Gazete, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>

Eğitim, toplumsal uyum konusundaki en temel alanlardan biridir. 2016 yılında Türkiye’de bulunan Geçici Eğitim Merkezlerinin kademeli olarak kapatılma kararı alınmış ve Suriyeli öğrenciler devlet okullarına yönlendirilmiştir.⁶ MEB’in Haziran 2021 verilerine göre, geçici koruma altındaki öğrencilerin %64’ünün (771.458) eğitime erişimi sağlanmıştır (eğitim çağında olup okula gitmeyen nüfus 425.666). Eğitime eriştiği belirtilen öğrencilerin 35.707’si okul öncesine, 353.130’u ilkokula, 271.645’i ortaokula, 110.976’sı liseye kayıtlıdır.⁷ Zorunlu göçle gelmiş öğrencilerin okullardaki varlığı birçok zorluk yanında toplumsal uyum ve eğitimde kapsayıcı uygulamaların geliştirilmesi konusunda önemli fırsatlar da barındırmaktadır.

MEB, çoğunlukla uluslararası kuruluşlarla ortak yürüttüğü kapsamlı projelerle bu alanda çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır. Bunlardan biri 2016 yılında başlayan ve bütçesi Avrupa Birliđi tarafından karşılanan Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi’dir (PIKTES). Projenin resmî sitesindeki ifadeyle “Geçici koruma altındaki çocukların, Türkiye’deki eğitime erişimlerine ve sosyal uyumlarına katkı sağlamak” için çeşitli faaliyetler yürütülmektedir.⁸ MEB ve UNICEF

işbirliğiyle yürütölen Kaliteli Kapsayıcı Eğitim Projesi’nde ise 36.412 öğretmene eğitim verilmiş, “Geçici Koruma Altındaki Çocuklarla Çalışma” başlıklı modöl üretilmiş ve “Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler İçin El Kitabı”⁹ yayımlanmıştır. Yayında, komşu ölkelerde yaşanan iç savaş sonucu Türkiye’nin “açık sınır uygulamasıyla milyonlarca yabancı uyruklu insanı misafir etmiş” olduğu ve bu durumun, eğitim sisteminin “yabancı uyruklu öğrencilerin eğitime etkin katılımını sağlamak amacıyla daha kapsayıcı yaklaşımlar geliştirilmesini zorunlu kıldığı” belirtilmektedir.¹⁰ Projenin başlığında da belirtildiği gibi, MEB zorunlu göçle gelen öğrencilerin katılımı için “kapsayıcı eğitim” yaklaşımını önermektedir. Kapsayıcılık, modöl kitabında şöyle tanımlanmıştır:

“Okullarda dezavantajlı öğrencilerin önündeki engelleri kaldırmak için içeriğin, öğretim yöntem ve tekniklerinin, stratejilerinin vb. sistematik bir reform anlayışı çerçevesinde geliştirilmesi durumudur. Böylece tüm öğrencilere ihtiyaçları doğrultusunda katılımcı, eşit ve adaletli bir öğrenme deneyimi sunmak amaçlanır.”¹¹

⁶ Geçici Eğitim Merkezlerindeki öğrencilerin deneyimleri ve devlet okullarındaki ortam ile karşılaştırmalı bir analiz için bkz. Çetin Çelik ve Ahmet İçduygu, “Schools and Refugee Children: The Case of Syrians in Turkey,” *International Migration*, 57 no. 2 (2019): 253-267.

⁷ T.C. MEB, “Haziran 2021 İnternet Bülteni,” http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_07/09200139_Haziran_2021_internet_bulteni_.pdf.

⁸ PIKTES, “Projenin Kapsamı,” <https://piktes.gov.tr/Home/ProjeninAmaci>

⁹ Mustafa Öztürk, Şule Tepetaş Cengiz, Hüseyin Köksal, Serhat İrez, *Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler İçin El Kitabı*, ed. Semih Aytekin (Ankara: MEB Yayınları, 2017).

¹⁰ Öztürk, *Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler İçin El Kitabı*, 15.

¹¹ T.C. MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, *Kapsayıcı Eğitime Giriş, Modöl 1*, (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 21.

Bu bağlamda kapsayıcı eğitim için ders kitaplarının içeriklerinin sürekli geliştirilmesi önemlidir. Nitekim 2017 yılındaki müfredat değişiklikleriyle birlikte MEB zorunlu göçle gelenlerin ders kitaplarında yer almasını hedeflemiştir. Bu hedef öğretim programlarında yer verilen kazanımlarda da belirtilmiştir. Örneğin, 1. sınıf Hayat Bilgisi dersi kazanımında (1.5.4) şöyle söylenmiştir: *“Ülkemizde, farklı kültürlerden insanlarla bir arada yaşadığını fark eder. Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır.”* Bunun sonucunda yazarlar ders kitaplarında Suriyeli, Afgan, Iraklı vb. karakterlere yer vermeye başlamıştır.

Ders kitaplarında zorunlu göçün ve göçle gelmiş insanların temsil edilmeleri önemlidir. Kapsayıcı temsiller öğrencilerin olayları anlamlandırabilmesine, birbirlerini kabul etmelerine hizmet edebilir. Öte yandan farklı ders kitapları çalışmalarında görüldüğü gibi, temsiller belirli bir gruba karşı önyargıları ve kalıpyargıları güçlendirebilecek nitelikte de olabilir.¹² Bu doğrultuda araştırmamız ders kitaplarında mültecilerin nasıl temsil edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmanın temel soruları şunlardır:

- Öğretim programı kazanımlarındaki ifadeyle “zorunlu... göç etmiş kişiler” ders kitaplarında hangi sıfatlarla, hangi bağlamlarda temsil edilmektedir?
- Ders kitaplarındaki metinler ve görseller öğrencilere ne tür mesajlar vermektedir?
- Ders kitaplarındaki temsiller, karşılıklı toplumsal uyumu sağlayabilecek nitelikte midir?
- Ders kitaplarındaki temsil ve etkinliklerde öğrencilerin olayları anlamlandırabilmesi ve zorunlu göçle gelen kişilere karşı olumlu tutum geliştirmesi için hangi stratejiler izlenmiştir?

¹² Bunun için <https://secbir.org/yayinlarimiz/> adresinden çeşitli ders kitabı inceleme çalışmalarına bakılabilir.

YÖNTEM VE KAPSAM

Araştırmada, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında kullanılan 7 ilkokul ders kitabı ve Eğitim Bilişim Ağı'nda bulunan 4 çalışma kitabı söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. 1-4. sınıf seviyelerine yönelik olan ders ve çalışma kitapları, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi branşlarına aittir. İncelenen kitaplara ait detaylar aşağıdaki gibidir:

	SINIF DÜZEYİ	BRANŞ	KİTAP TÜRÜ	YAYINEVİ	YIL
1	1. sınıf	Hayat Bilgisi	Ders kitabı	Pasifik	2021
2	1. sınıf	Hayat Bilgisi	Çalışma kitabı	MEB	2020
3	2. sınıf	Hayat Bilgisi	Ders kitabı	MEB	2021
4	2. sınıf	Hayat Bilgisi	Çalışma kitabı	MEB	2020
5	2. sınıf	Hayat Bilgisi	Ders kitabı	Yıldırım	2018 ¹³
6	3. sınıf	Hayat Bilgisi	Çalışma kitabı	MEB	2020
7	3. sınıf	Hayat Bilgisi	Ders kitabı	MEB	2021
8	3. sınıf	Hayat Bilgisi	Ders kitabı	Pasifik	2021
9	4. sınıf	Sosyal Bilgiler	Çalışma kitabı	MEB	2020
10	4. sınıf	Sosyal Bilgiler	Ders kitabı	Tuna	2020
11	4. sınıf	İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi	Ders kitabı	MEB	2021

13 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı (Yıldırım), 3. sınıf Hayat Bilgisi çalışma kitabı (MEB) ve 4. sınıf Sosyal Bilgiler çalışma kitaplarında (MEB) basım tarihi yer almadığından dolayı, ders kitabı olarak kabul edilmiş tarihleri esas alınmıştır.

Araştırma kapsamındaki ders kitapları, Öğretmen Ağı Değişim Elçisi öğretmenleri ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (SEÇBİR) çalışmalarına katılmış olan öğretmenler ile eğitim araştırmacılarından oluşan 12 kişilik bir ekip tarafından incelenmiştir. Araştırmayı yürütmek için 2021 yılı Kasım ayında Öğretmen Ağı çatısı altında bir adhokratik (amaca yönelik) çalışma topluluğu oluşturulmuştur. Türkiye'nin farklı illerinde bulunan topluluk üyeleri, Ağı'nın teknik desteğiyle çevrimiçi buluşmalarda bir araya gelerek süreci yürütmüştür. Her ders kitabı, en az iki öğretmen/araştırmacı tarafından incelenerek zorunlu göç konusundaki tüm metin ve görseller tespit edilmiştir. İncelenen kitaplar arasında 3. sınıf Hayat Bilgisi çalışma kitabı (MEB Yayınları) hariç tüm kitaplarda bir veya iki bulguya rastlanmıştır. Elde edilen bulgular, adhokratik toplulukta yer alan tüm katılımcılar tarafından incelenmiş, değerlendirilmiş ve aşağıdaki üç ana başlık altında derlenerek açıklanmıştır.¹⁴ Rapor şekillendikten sonra, Öğretmen Ağı ve SEÇBİR'in kapsayıcılık felsefesi gereği görsellerin erişilebilirliği de sağlanmıştır. Bunun için Öğretmen Ağı Değişim Elçilerinden betimleme konusunda deneyimli üç kişilik bir grup daha oluşturulmuştur. Bu ekibin yaptığı görsel betimleme, alternatif metin olarak görsellere eklenmiştir.

14 Raporun ilk taslağını okuyup geri bildirimlerini paylaşan Öğretmen Ağı Mültecilik-Öykü adhokratik topluluğundaki arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

TERMİNOLOJİ: "Zorunlu göçle gelenler" ders kitaplarında nasıl adlandırılmaktadır?

TEMSİL: "Zorunlu göçle gelenler" ders kitaplarında nasıl temsil edilmektedir?

STRATEJİ: Ders kitaplarında toplumsal uyum konusunda hangi stratejiler kullanılmaktadır?

BULGULAR

TERMİNOLOJİ:

“ZORUNLU GÖÇLE GELENLER” DERS KİTAPLARINDA NASIL ADLANDIRILMAKTADIR?

Raporun giriş bölümünde bahsedildiği gibi, Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne koymuş olduğu coğrafi sınırlama nedeniyle yalnızca Avrupa ülkelerinden zorunlu göçle gelmiş kişilere mülteci statüsü vermektedir. Dolayısıyla, günlük dilde “mülteci” ifadesi yaygın şekilde kullanılsa da, Türkiye'ye Avrupa dışındaki coğrafyalardan zorunlu göç sebebiyle gelmiş bireylerin (örneğin, Suriyeliler, Afganlar) resmî olarak mülteci statüsü bulunmamaktadır. Buna paralel olarak, incelenen ders kitaplarında Türkiye'ye gelmek zorunda kalmış kişileri tanımlarken “mülteci” kavramı kullanılmamaktadır. Kitapların yalnızca bir tanesinde (4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi) “mülteci” kavramı yer almaktadır. Bu örnekte de mülteci “zulüm ve baskı nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan kişi” olarak tanımlanmakta ve başka herhangi bir anlatıma yer verilmemektedir.

Dolayısıyla incelenen ders kitaplarında, Türkiye'ye göç etmiş kişilerin “mülteci” olarak adlandırıldığı hiçbir örnek bulunmamaktadır.

İncelenen ders kitaplarında, zorunlu nedenlerle Türkiye'ye göç etmiş kişiler için en yaygın kullanılan kavramın “misafir” olduğu görülmektedir. “Misafir” tabiri kitaplarda oldukça dikkat çekecek şekilde yer almaktadır. Örneğin, raporun bir sonraki bulgu başlığında paylaşılan Resim 3'te fotoğrafına yer verilen aile, büyük harflerle “Misafirlerimiz” diye takdim edilmektedir. Resim 2'de fotoğraflarına yer verilen çocuklar da “Ülkemizde eğitim gören bir grup misafir çocuk” diye tanıtılmaktadır.

Suriye’de iç savaşın başladığı yıllarda (2011-2014) Türkiye’ye zorunlu göç ile gelen Suriyelilerin resmî bir statüsü bulunmamakta; Türkiye’de geçici olarak ve kısa süreliğine kalacakları düşüncesiyle, mülteciler için “misafir” ifadesi sıkça kullanılmaktaydı.¹⁵ Ancak Suriye’deki iç savaşın derinleşmesi ve Suriyelilerin kısa vadede ülkelerine dönemeyeceklerinin anlaşılmasıyla Suriyelilere 2014 yılında sağlık ve eğitim gibi haklara erişebilmelerini sağlayan “geçici koruma statüsü” verildi. Suriyeli nüfusun dışında kalan (Afganistanlı, Iraklı vb.) gruplar da “şartlı mülteci,” “ikincil koruma” gibi başka statülere sahip olabiliyor. Dolayısıyla, ders kitaplarında kullanılan “misafir” ifadesi Suriyeli nüfusun hukuksal statüleri ile çelişmekte, belirli hakları olduğu gerçeğini önemsizleştirme riski taşımaktadır.

Göç ve mültecilik alanında saha çalışmaları bulunan Murat Erdoğan da “misafir” kavramının sorunlu olduğunu dile getirir. 2015 yılında yayımladığı çalışmada sahada bu kavramın iki yönlü olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Misafirlik, bir yönü ile ev sahibine sorumluluk yükleyen, empatiyi ortaya koyan “olumlu-pozitif” bir kavramdır. Ancak misafirlik, bireyler ve topluluklar arasında aynı zamanda bir “sınır belirleme” ve “geçicilik” içerdiği için “olumsuz-negatif” anlamda da kullanılmaktadır. İlgili çalışma kapsamında gerçekleştirilen birçok görüşmede “Misafirliğin bir sınırı ve süresi olduğu, bu süre ve sınırın ev sahibine sorun çıkarmaması gerektiği” dile getirilmiştir. “Misafir” kavramı Suriyelileri de rahatsız etmektedir. “Sizi Türkiye’de toplumsal ilişkilerde en çok ne rahatsız ediyor?” sorusu yöneltilen Suriyeliler net bir biçimde “bize misafir denmesi” cevabını vermektedir.¹⁶ Dolayısıyla ders kitaplarındaki misafir nitelemesi toplumsal uyum ve kapsayıcılık anlayışı ile çelişmektedir.

“Misafir” kavramının kullanılmadığı bazı örneklerde, çocukların mülteci/göçmen olduklarına belirli bir kavram kullanılmadan, hangi ülkeden geldikleri belirtilerek işaret edilmektedir. Farklı kitaplarda çocukların geldiği ülkenin metinde belirtildiği veya çocukların kendilerini tanıtırken hangi ülkeden geldiklerini belirttiği (Suriye, Irak, Afganistan) örnekler yer almaktadır. Bunun yanında, bazı kitaplarda “ülkelerindeki savaş yüzünden ülkemize gelmek zorunda olan”, “çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda olan”, “yurdunu terk etmek zorunda kalan”, “ülkemize göç eden” ve “farklı kültürlerden gelen” gibi nitelemelere yer verilmektedir. Birkaç kitapta mülteciler için “arkadaşlarımız” ve “kardeşlerimiz” gibi ifadeler de kullanılmıştır. Örneğin, 3. sınıf Hayat Bilgisi (Pasifik Yayınları) kitabının Ülkemizde Hayat ünitesi altında “*Suriyeli Arkadaşlarımı Seviyorum*” başlığı bulunmaktadır (s. 140). 1. sınıf Hayat Bilgisi (MEB Yayınları) çalışma kitabında mültecilerin geldikleri ülkeler de belirtilerek “arkadaşlarımız” ifadesi kullanılmış; “*Sınıfımıza Irak’tan Affan, Afganistan’dan Necla, Suriye’den Ahmed arkadaşlarımız gelmişti.*” (s. 94) cümlesine yer verilmiştir. 2. sınıf Hayat Bilgisi (Yıldırım Yayınları) kitabında ise “ülkemize zorunlu olarak gelen kardeşlerimiz” (s. 149) ifadesi yer almaktadır.

¹⁵ K. Onur Unutulmaz, “Turkey’s Education Policies towards Syrian Refugees: A Macro-level Analysis,” *International Migration*, 57 no. 2 (2019): 235-252.

¹⁶ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, 182.

Kitaplarda kullanılan en yaygın kavramın “misafir” olması, mültecilerin ülkemizde geçici süreyle bulunduğu ve kısa süre sonra “ait oldukları yere/evlerine” dönecekleri algısını yaratmaktadır. Dünya genelindeki istatistikler, mültecilerin gittikleri ülkede yaklaşık 20 yıl kaldığını göstermekte,¹⁷ bu da Türkiye’de bulunan mültecilerin yakın zamanda ülkelerine dönmesinin gerçekçi bir senaryo olmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, sözlük anlamı “bir yere kısa bir süre kalmak için gelen kimse” olan “misafir” kavramını mülteciler için kullanmak gerçekle örtüşmemektedir.¹⁸ Ayrıca, ders kitaplarında kendilerinden “misafir” olarak bahsedilmesi, Türkiye’de yaşayan ve Türkiye eğitim sistemine dahil olarak bu kitapları okuyan mülteci çocukların, içinde buldukları ortama ve topluma yeterince aidiyet hissedememelerine neden olabilir veya Türkiye vatandaşı çocuklar ile aralarında karşılıklı uyumun yakalanmasına engel oluşturabilir; zorunlu göçle gelenlere karşı “misafirperver” olunmasının öğütlendiği metinler de, aynı algının pekiştirilmesine sebep olabilir. Bu durum MEB’in yayınlarında önerilen “kapsayıcı eğitim” kavramına ve ilkelerine de aykırıdır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, misafir ve misafirperverlik vurgularındansa farklı kavramlara yer verilmesi veya çocuklara sadece isimleriyle hitap edilmesi, kapsayıcılık ve sosyal uyum açısından daha uygun olacaktır. Daha geniş çerçeveden bakıldığında sahada çalışan uzmanlar Suriyeli nüfusun toplumla iç içe yaşadığını, bu nüfusun Türkiye’de kalıcılığının güçlendiğini, “geçicilik” politikası yerine “kalıcılık” politikalarının acilen üretilmesi gerektiğini dile getirmektedir.¹⁹ Dolayısıyla eğitimin ve ders kitaplarının da “kalıcılık”, “kapsayıcılık” ve “toplumsal uyum” politikaları doğrultusunda yeniden ele alınması gerekir.

¹⁷ UNHCR, “Missing Out: Refugee Education in Crisis,” <https://www.unhcr.org/57d9d01d0>

¹⁸ Arapça *sfr* kökünden gelen misafir sözcüğü “sefer eden yolcu” anlamına da gelmekte, dolayısıyla bulunduğu yerde kalıcı olmayanları çağırılmaktadır. Bkz. Nişanyan Sözlük, “misafir,” <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/misafir>

¹⁹ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, 184-202; Deniz Ş. Sert ve Didem Danış. “Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse.” *International Migration*, 59, no. 1 (2021): 197-214.

TEMSİL:

“ZORUNLU GÖÇLE GELENLER” DERS KİTAPLARINDA NASIL TEMSİL EDİLMEKTEDİR?

2017 yılındaki müfredat değişiklikleriyle birlikte MEB bazı derslerin kazanımlarında zorunlu göçle gelenlere yer verilmesini hedeflemiştir. İncelenen ders kitaplarında bu doğrultuda bazen geldiği ülke belirtilerek, bazense belirtilmeyerek çeşitli karakterlere yer verilmektedir. Bazı örneklerde karakterlerin isimleri kullanılmış ve zorunlu göçle geldikleri belirtilmiş, ancak hangi ülkeden geldikleri belirtilmemiştir. Örneğin, 3. sınıf Hayat Bilgisi (MEB Yayınları) ders kitabında ülkemize göç etmek zorunda kalan İmad ve Abdulhamid Ramî’nin hikâyeleri paylaşılmış (s. 136-137), ancak hangi ülkeden geldikleri belirtilmemiştir. Aynı şekilde, 4. sınıf Sosyal Bilgiler (MEB Yayınları) çalışma kitabında yer alan Mahmud’un (s. 125) ve görseli paylaşılıp ismi belirtilmeden “misafir” olarak adlandırılan kız çocuğunun da (s. 24) hangi ülkeden geldikleri belirtilmemiştir. Kitaplarda, hangi ülkeden geldikleri belirtilen karakterlerin çoğunluğu Suriye’den gelmiştir. Afganistan’dan gelmiş farklı karakterlere de yer yer rastlanırken, Irak ve Gürcistan’dan gelen birer karaktere rastlanmıştır.

Genel olarak, Türkiye’de göç nedeniyle oluşmuş çeşitliliğin kitaplarda yansıtılması oldukça olumludur. Ancak, kitaplarda Türkiye’ye göç eden karakterlerin yer alması kadar, bu karakterlerin nasıl temsil edildiği de önemlidir. Araştırmamız, bu konuda bazı sorunlar ve geliştirilebilecek çeşitli noktalar tespit etmiştir.

İncelenen ders kitaplarında temsile yönelik öncelikli sorun, hemen her örnekte mültecilerin homojen bir grup olarak, “yoksul”, “mazlum” ve “yardıma muhtaç” şekilde temsil edilmeleridir. Kitaplardaki birçok örnekte göçle gelmiş olma bir dezavantaj olarak aktarılmakta, mültecilerin “acınası ve merhamet edilesi”, “aciz” ve “mazlum” bireyler olduğuna ilişkin bir algı yaratılmaktadır. Bu noktada detaylandırılabilir örneklerden biri Resim 1’de alıntılanan 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı sayfasında yer alan ve ülkemize göç etmek zorunda kalan kişileri “mazlum” olarak tanımlayan yardım kampanyası örneğidir.

Resim 1: 3. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Pasifik Yayınları, 2021, s. 142

Bu örnekte, ülkemize göç etmek zorunda kalan Suriyelilere yardım toplamak için yürütülmüş bir yardım kampanyasının, üzerinde “Suriyeli mazlumun umudu sen ol.” sloganı yer alan afişi paylaşılmıştır. Bu afiş örnek olarak kullanılarak, öğrencilerden ülkemize gelmek zorunda kalan kişiler için farklı bir proje tasarımları istenmiş; bu tür projelere katılmanın önemi konusundaki fikirleri sorulmuştur. Afişteki görselde “mazlum” bir şekilde kameraya bakan bir çocuk aşağıdan elini uzatmakta, yukarıdan bir “yardım eli” de çocuğa uzanmaktadır. Bir grubun başka bir gruba umut olması ve yardım etmesi, göçmen olan ve olmayan gruplar arasındaki hiyerarşik algıyı pekiştirebilir; görseldeki ellerin konumu ise bu hiyerarşik algının sembolü olarak yorumlanabilir.

Ülkemizde misafir olan bu çocukları (Görsel 1.13) daha yakından tanımak için Türkçeyi biraz öğrenmiş olanlarla konuşmaya çalıştım. İçlerinden biri Türkçe bilmedikleri için derslerde zorlandıklarını söyledi. Ancak öğretmenlerinin ve sınıf arkadaşlarının bu konuda kendilerine yardımcı olduklarını da ekledi.

Konuştuğum çocuklar Türkiye’de buldukları için aslında şanslı olduklarını söylediler de üzüntülerini gizleyemiyorlardı. Bu çok normal bir durumdu. Düşünsenize onların da bizler gibi evleri, parklarında koşup oynadıkları mahalleleri vardı. Okula gidiyor, öğretmenlerini ve arkadaşlarını çok seviyorlardı. Her biri geleceğe yönelik hayaller kuruyor; öğretmen, mühendis, doktor, sanatçı olmak istiyordu. Oysa şimdi bu hayallerinin çok uzağındaydılar. Ben kendimi onların yerine koyunca içinde buldukları durumu daha iyi anlıyorum.

Görsel 1.13: Ülkemizde eğitim gören bir grup misafir çocuk

İnsanların evlerinden ve alışkanlıklarından koparak yabancı bir ülkede yaşamalarının ne kadar zor olduğunu tahmin ediyorum. Bu nedenle onlara elimizden geldiğince yardımcı olmamız gerektiğini düşünüyorum.

Benzer şekilde, Resim 2’de alıntılanan 4. sınıf Sosyal Bilgiler kitabı sayfasında yer alan “Onun Yerinde Olsaydım...” başlıklı, mülteci olmayan bir kız çocuğunun ağzından mülteciler hakkında yazılmış metinde “... Konuştuğum çocuklar Türkiye’de buldukları için aslında şanslı olduklarını söylediler de üzüntülerini gizleyemiyorlardı. Bu çok normal bir durumdu. Düşünsenize onların da bizler gibi evleri, parklarında koşup oynadıkları mahalleleri vardı. Okula gidiyor, öğretmenlerini ve arkadaşlarını çok seviyorlardı. Her biri geleceğe yönelik hayaller kuruyor; öğretmen, mühendis, doktor, sanatçı olmak istiyordu. Oysa şimdi bu hayallerin çok uzağındaydılar.” (s. 26) ifadeleri yer almaktadır.

Bu örnekle, mültecilere karşı acıma duygusu pekiştirilerek empati yapılması hedeflenmektedir. Metinde, mülteci çocukların üzgün oldukları ve üzgün olmalarının “normal” olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda mültecilerin eskiden sahip oldukları şeylere artık sahip olmadıkları söylenmekte, geleceğe yönelik eskiden kurdukları hayallerin ise çok uzağında oldukları belirtilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de bulunan mülteciler için mevcut durum ve geleceğe yönelik oldukça olumsuz ve umutsuz bir tablo çizilmektedir.

Resim 2: 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Tuna Yayınları, 2020, s. 26

Resim 3: 2. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Yıldırım Yayınları, 2018, s. 149

Mültecilerin "mazlum" olduğu algısı yalnızca metinlerle değil, görsellerle de desteklenmektedir. Resim 3'te alıntılanan 2. sınıf Hayat Bilgisi kitabı sayfasında "Misafirlerimiz" başlığı altında yer verilen görsel bunun bir örneğidir. Görselde dört çocuklu bir ailenin bulunduğu ortamın, kıyafetlerinin, yüzlerindeki umutsuz ifadelerin resmedilişi, mültecilerin "mazlum" ve "aciz" olduğu imgesini pekiştirmektedir.

Mülteciliğin aşılması zor ve olumsuz bir durum olduğu düşüncesi, mültecilerin yalnızca "mazlum" olarak temsil edilmeleriyle değil, aynı zamanda mülteciliğin farklı "güçlükler" yaşayan kişilerle birlikte ele alınmaları aracılığıyla da pekiştirilmektedir. Örneğin, 4. sınıf Sosyal Bilgiler çalışma kitabından alıntılanan sağdaki örnekte (Resim 4) mülteci bir çocuk, tekerlekli sandalye kullanan bir çocuk, belinde sağlık sorunu yaşadığı için yürümekte zorlanan ve görselde yaşlı olarak resmedilmiş bir yetişkin ve görme engelli bir çocuk ile birlikte ele alınmaktadır.

Resim 4: 4. sınıf Sosyal Bilgiler Çalışma Kitabı, MEB Yayınları, 2020, s. 24

Bu örnekte tekerlekli sandalyedeki çocuk, ülkesinden başka bir ülkede "misafir" olan çocuk, belinde problem yaşayan yetişkin ve görme engelli çocuk aynı soruyu sorarlar: "Sizce günlük hayatta hangi güçlüklerle karşılaşabiliriz?" Göçmenliğin engellilik ve yaşlılıkta yaşanan sağlık problemleri ile birlikte ele alınması, dört karakterin de günlük hayatlarında güçlükler yaşamasının mutlak olduğunun varsayılması ve bu karakterlere karşı empati uyandırılmaya çalışılması, bu durumların her birinin olağan dezavantaj olduğu algısını pekiştirmektedir. Aynı zamanda, "misafir" olan mülteci çocuğun elleri önde bağlanmış, hafif kambur ve gülümsemeden resmedilmiş olması, mültecilerin "mazlum" olduğu algısının bu örnekle desteklendiği şeklinde yorumlanabilir.

Yukarıda paylaşılan tüm örneklerde mülteciler tek tip bir şekilde, “mazlum”, “yoksul”, “muhtaç” vb. olarak temsil edilmiştir. Ancak diğer topluluklar gibi, mülteciler de homojen bir topluluk değildir ve mülteci bireyler birbirlerinden oldukça farklı özellik ve deneyimlere sahip olabilir. Bu kişiler, ülkelerinden zorla göç etmek zorunda kaldıkları için farklı olumsuz deneyimler yaşamış olabilir. Ancak ders kitaplarında paylaşılan örnekler, bu olumsuz deneyimlerin sürekli, değişmez ve mutlak olduğuna dair bir algı yaratabilir. Ders kitaplarında mültecilerin “yardıma muhtaç”, “mazlum” ve “üzgün” bireyler olarak temsil edilmesi dört milyonu aşkın mültecinin farklı deneyimlerini yansıtmamakta ve gerçeğe örtüşmemektedir. Türkiye’de yardıma ihtiyacı olan birçok mültecinin olduğu doğrudur. Ancak orta ve üst sınıftan, iş yeri sahibi olan, eğitim düzeyi yüksek olan, sanatçı, mühendis vs. birçok mülteci de vardır. Tek tip “muhtaçlık” temsili mültecilere karşı olumsuz bir kalıpyargının oluşmasına yol açmaktadır. Kalıpyargı, insanların zihninde belirli gruplarla ilgili şekillenen ortak resimdir. Örneğin, engelli denince Türkiye’de insanların zihninde beliren resim “tekerlekli sandalye kullanan, erkek, genelde yardıma muhtaç” bir bireydir. Bunun sebebi toplumsal grupların medyada, filmlerde, ders kitaplarında tek tip şekilde resmedilmeleridir. Aynı şekilde ders kitapları da mültecilere yönelik yaygın olan “yoksul”, “mazlum”, “eğitimsiz” kalıpyargısını güçlendirmektedir. Kalıpyargılar önyargılarla ve ayrımcılıkla doğrudan ilişkilidir. Başka bir deyişle ayrımcılığın sebeplerinden biri de insanların zihinlerine yerleşen kalıpyargılardır. Dolayısıyla kitaplarda mültecilerin temsili çeşitlendirilmeli, mevcut kalıpyargılar sorgulanmalıdır. Bunun için ders kitaplarında mültecilere yönelik kalıpyargılarla örtüşmeyen, meslek sahibi, eğitilmiş, bir sanat icra eden vb. karakterlere de yer verilmelidir. Toplumsal uyum ve kapsayıcılık yaklaşımı doğrultusunda, mültecilerin toplumsal hayata katıldığı, iş hayatı, kültür-sanat vb. bağlamlarda görünür olduğu çeşitli hikâyelere ve temsillere yer verilmelidir.

İncelenen ders kitaplarında mültecileri “mazlum” şekilde yansıtmayan birkaç örnek de bulunmaktadır. Örneğin, mültecilerin hangi ülkeden geldiklerini söylerken gülümseyerek resmedildikleri (örneğin, 4. sınıf Sosyal Bilgiler Çalışma Kitabı, MEB, s. 125), arkadaşlarıyla kaynaşarak birlikte oyun oynadıkları örnekler (örneğin, 2. sınıf Hayat Bilgisi Çalışma Kitabı, MEB Yayınları, s. 100) iyi örnek olarak değerlendirilebilir.²⁰ Ancak, mültecilerin olumlu deneyimlerinin paylaşıldığı örneklerin sayıca artırılması ve kapsamalarının genişletilmesine ihtiyaç vardır.

Kitaplarda mültecilerin ağırlıklı olarak “muhtaç” konumda temsil edilmesinin sonucu olarak sıklıkla mültecilere yardım edilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Çocukların mülteci arkadaşlarına yardım etmeleri öğütlenmekte, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının mültecilere yardım ettiği çeşitli örnekler paylaşılmaktadır. Örneğin, 2. sınıf Hayat Bilgisi (MEB Yayınları) ders kitabında, ülkemizde yaşayan ve “farklı kültürlerden” insanlara yardım etmenin “insanlığın vazgeçilmez şartlarından” (s. 197) olduğu söylenmektedir. Resim 5’te alıntılanan 3. sınıf Hayat Bilgisi (Pasifik Yayınları) ders kitabı sayfasında yer verilen, 2. ve 3. sınıf öğrencileri olan Affan ve Bilal kardeşlerin hikâyesi de yardım etmeye ilişkin başka bir örnektir.

²⁰ Bunların yanında, Türkiye’de olmaktan mutlu oldukları söylenen bazı karakterler de vardır. Örneğin, 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında Suriye’den göç eden Efrin “Başlarda çok zorlandık ama artık alıştık. Türkiye’de olmaktan çok mutluyum.” der (Pasifik Yayınları, s. 149). Bu konuda ayrıca bkz. Zafer Çelik, *Misafir Kalmak: Türkiye’de Ders Kitaplarında Göç ve Göçmenler* (Ankara: Gav Perspektif Yayınları, 2022): 96-97.

Bilal'in öğretmeni de Suriyeli öğrencilerin zorlanmaması için bir proje geliştirdi. Her hafta sonu, bazı öğrencileriyle birlikte Suriyeli aileleri ziyaret etti. Öğretmen ve öğrenciler, bu ailelerle konuşup ihtiyaçlarının neler olduğunu öğrendiler. Daha sonra belediyeye Suriyeli ailelerin yaşadıkları sorunları anlattılar. Belediye de bu ailelere her konuda yardımcı oldu.

Bilal ve Affan'ın yerinde siz olsaydınız neler hissederdiniz?
Suriyelilere veya başka ülkelerden gelenlere, ülkemizde yabancılık çekmelerini için neler yapabiliriz?
Ülkemize zorunlu olarak gelmiş insanlar için yapılan projelere katılmak ister misiniz? Neden?

Resim 5: 3. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Pasifik Yayınları, 2021, s. 141

Bu hikâyede, Bilal'in öğretmenin Suriyeli öğrencilerin zorlanmaması için bir proje geliştirdiği, öğrencilerle birlikte Suriyeli aileleri ziyaret ettikleri ve onların ihtiyaçlarını öğrenip yaşadığı sorunları belediyeye ilettikleri, bu sayede belediyenin Suriyeli ailelere yardımcı olduğu anlatılır. Hikâyenin ardından, çocukların hem empati duygularını besleyecek hem de onları mültecilere

yardım etmeye teşvik edecek sorular sorulur. Aynı hikâyede, Affan ve Bilal'in ailesi için **"Devletimiz yardımıyla kalacak bir yerleri oldu."** ifadesi de yer almaktadır. Devlet olarak Suriyelilere yapılan yardımın anlatıldığı başka bir örnek de 4. sınıf Sosyal Bilgiler (Tuna Yayınları) kitabında yer almakta; Suriye'de yaşanan iç savaşa değinilirken **"Türkiye Suriyeli misafirlerine kucak açarak onların can güvenliğini sağlamış, temel ihtiyaçlarını karşılayarak büyük bir insanlık örneği sergilemiştir."** denmektedir (s. 181).

Tüm bu örneklerdeki metinler ve görseller mültecilere yönelik acıma, merhamet ve üzüntü gibi duygular uyandırmaktadır. Bu da mültecilik meselesini bir insan hakları sorunu olarak ele almaktan çok yardım temelli bir yaklaşıma indirgemeye yol açmaktadır. Halbuki bir insanın ülkesinden zorunlu nedenlerle göç ettiğinde başka ülkelerde sığınma araması temelde insan hakları ile ilgili bir durumdur. Bu konuda kitaplardaki en olumlu örnek Resim 6'da alıntılanan 4. sınıf Sosyal Bilgiler çalışma kitabı sayfasında yer verilen etkinliktir.

2. Aşağıdaki cümleleri çocuk haklarıyla eşleştiriniz. Çocukların isimlerini örnekteki gibi tabloya yazınız.

Suna: Arkadaşlarımızla fikirlerimizi özgürce söyleriz.

Mahmud: Ülkemizde yaşanan bazı sorunlardan dolayı vatanımdan ayrılmak zorunda kaldım.

Toni: Yeterli, temiz gıda ve suya ulaşmakta zorlanıyoruz.

Ayodele: Farklı milletlerden arkadaşlarımla çok güzel vakit geçiriyorum.

Yusuf: Devlet desteğiyle yatılı bir okulda okuyorum.

Melike: Gelecekte iyi bir sporcu (atlet) olmak istiyorum. Bunun için şimdiden çok sıkı çalışıyorum.

İsim	Çocuk Hakları
	Ayrımcılığa uğramama hakkı
Suna	Düşüncelerini özgürce ifade etme hakkı
	Yaşama ve sağlık hakkı
	Gidilen ülkede korunma hakkı
	Eğitim ve çalıştırılmama hakkı
	Spor yapma hakkı

Resim 6: 4. sınıf Sosyal Bilgiler Çalışma Kitabı, MEB Yayınları, 2020, s. 125

Bu örnekte **"Ülkemde yaşanan sorunlardan dolayı vatanımdan ayrılmak zorunda kaldım."** diyen Mahmud isimli bir çocuk karaktere yer verilmektedir. "Haklarım" başlıklı konuda farklı çocukların durumlarının ilgili çocuk haklarıyla eşleştirilmesi amacıyla bir etkinlik geliştirilmiştir. Etkinlikte sunulan çocuk hakları seçeneklerden biri de "Gidilen ülkede korunma hakkı"dır. Bu örnek, mültecilik durumunu temel insan hakkı olarak anlatabilmek için öğretmenlere alan açmaktadır. Yardım temelli örnekler yerine bu tür hak temelli örnekler çoğaltılmalıdır. Zira yardım temelli yaklaşımın paralelinde kurulan hiyerarşik "yardım eden" ve "yardım alan" ilişkisi, öğrenciler arasında bir eşitsizlik yaratma riski taşımanın yanı sıra, mülteciliğin insan hakları bağlamında ele alınmasını da zorlaştırmaktadır. Mültecilerin kitaplardaki temsili ve mültecilere karşı yardım temelli yaklaşım, katkının sadece tek yönlü olabileceği algısına yol açmaktadır.

STRATEJİ:

DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL UYUM KONUSUNDA HANGİ STRATEJİLER KULLANILMAKTADIR?

Okul ortamında çeşitliliklerin tanınması, tüm öğrencilerin kendini güvende hissetmesi ve sosyal uyumun sağlanması için ders kitaplarında farklı stratejiler izlenebilir. Bu bağlamda öğretim programlarındaki bazı kazanımların temsil konusunda bir çerçeve çizdiğini belirtmek gerekir. Ders kitabı yazarları metin ve görselleri bu kazanımlardan yola çıkarak tasarlamaktadır. Dolayısıyla araştırmadaki bulgularımızla ilgili kazanımları sınıf düzeyine göre sıralamak analiz için yararlı olacaktır. İlgili kazanımlar şunlardır:

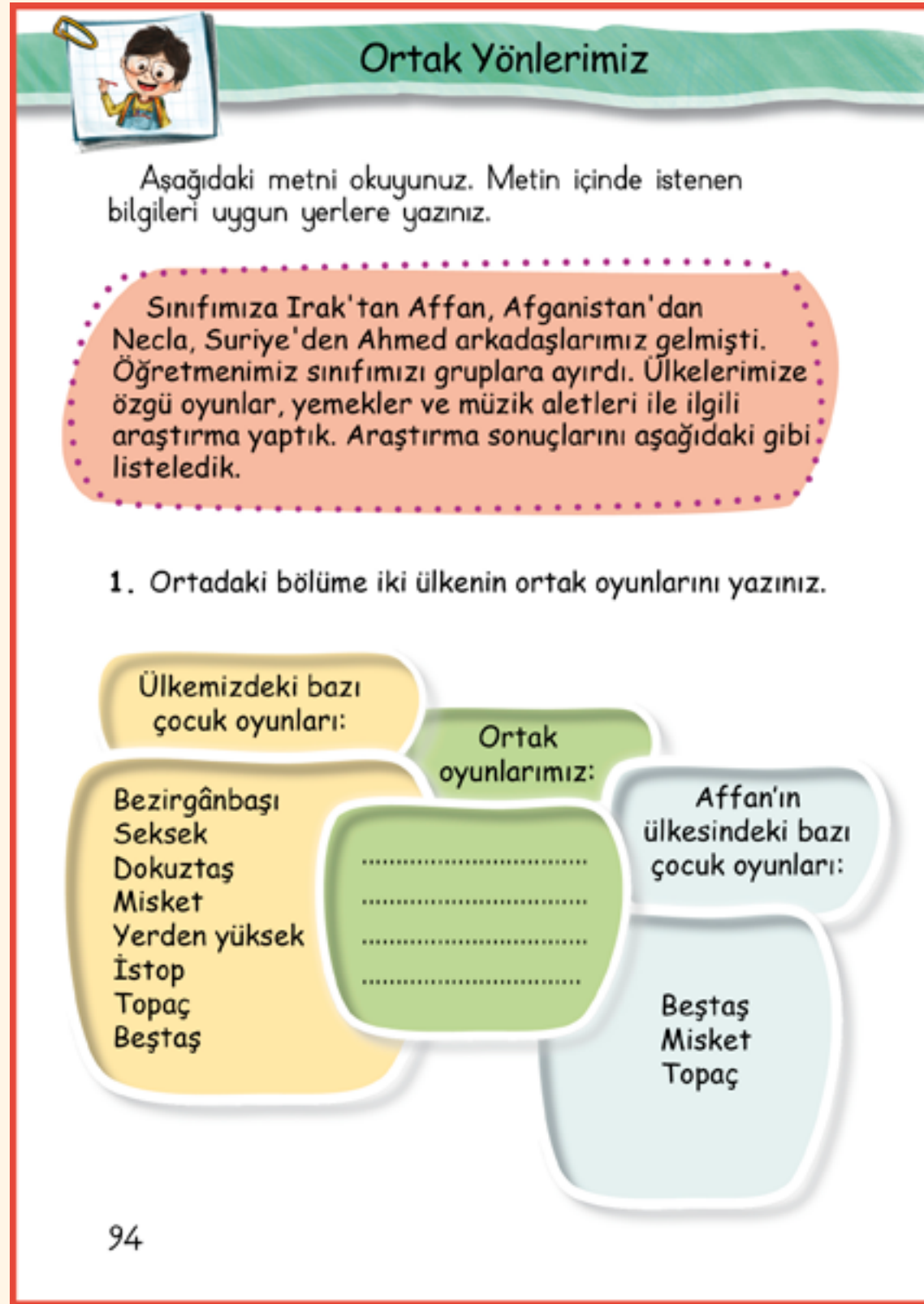
- 1. sınıf Hayat Bilgisi:** "Ülkemizde, farklı kültürlerden insanlarla bir arada yaşadığını fark eder. Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır."
- 2. sınıf Hayat Bilgisi:** "Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların yaşam şekillerine ve alışkanlıklarına saygı duyar. Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır."
- 3. sınıf Hayat Bilgisi:** "Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır."
- 4. sınıf Sosyal Bilgiler:** "Kendini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar."
- 5. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi:** "Hak ve özgürlüklerini kullanabilen ve kullanamayan çocukların yaşantılarını karşılaştırır"; "Hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumlarda hissettiklerini ifade eder."

MEB tarafından belirlenen kazanımlar ders kitabı yazarlarına yol göstermektedir. Ancak bu kazanımlara nasıl bir metin ve görsel ile, nasıl bir anlatı ile ulaşacakları yazarların insiyatiflerine kalmış bir durumdur. Başka bir deyişle temsil biçimi, kazanımı aşan bir unsurdur. Buradaki soru farklı kültürlerle ilgili farkındalığın, empatinin ve saygının nasıl kazandırılacağıdır.

İncelememizde, ders kitabı yazarlarının kazanımlara ulaşmak için şu üç stratejiyi izledikleri görülmüştür:

- Empati kurdurma
- Kültürel farklılıkları vurgulama ve saygıya davet etme
- Farklılıkların yanında ortaklıkları vurgulama

Bunlardan en az rastlanan strateji ortaklıkların vurgulanmasıdır. En geniş örnek Resim 7'de alıntılanan 1. sınıf Hayat Bilgisi çalışma kitabı sayfasındaki (MEB Yayınları) "Ortak Yönlerimiz" başlıklı metindir. Bu örnekte sınıfa Irak, Afganistan ve Suriye'den gelen yeni öğrenciler aracılığıyla ülkelere özgü oyunlar, yemekler ve müzik aletlerinin listelenmesi istenmektedir. Farklılıkların yanında "ortak oyunlarımız", "ortak yemeklerimiz" gibi ifadelerle de başvurularak öğrencilerin bazı oyunların ve yemeklerin ortak olduğunu fark etmeleri hedeflenmektedir. Sonrasında ise, "Farklı kültürlerle bir arada yaşamamızı sağlayan aşağıdaki değerleri bulmacaya yerleştiriniz" etkinliğiyle "adalet, barış, eşitlik, yardımseverlik, duyarlılık" gibi değerler konusunda farkındalık kazandırılmaya çalışılmaktadır. 2. sınıf Hayat Bilgisi çalışma kitabında da (MEB Yayınları) "Oyunlar ortak dilimiz" başlıklı bir metin yer almaktadır (s. 100).

Resim 7: 1. sınıf Hayat Bilgisi Çalışma Kitabı, MEB Yayınları, 2020, s. 94

Kültürel farklar yanında ortaklıkların vurgulanması öğrencilerin kültürleri birbirinden tamamen bağımsız olgular gibi algılamamaları için önemli bir stratejidir. Bunun önemini açmak için öncelikle ders kitaplarındaki diğer stratejiyi yani farklılıkların altını çizmeyi

de örnekleme gerekir. Ortaklıkları vurgulayan az sayıda örnek haricinde, ders kitaplarının ve aslında kazanımların vurgusu kültürlerin farklılıkları üzerinedir. Örneğin, 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında (Pasifik Yayınları) "Farklı Kültürler Bir Arada" başlığının altında şöyle bir metin vardır:

"Arkadaşlar, ülkemize zorunlu veya gönüllü göç etmiş insanların yiyecekleri, kıyafetleri, yaşama alışkanlıkları bizimkilerden farklı olabilir. Onların, geldikleri yerlerin özelliklerine göre alışkanlıkları olduğunu unutmamalıyız. Farklılıklara saygılı olalım." (s. 150)

Bu farklılığın nasıl olabileceği, 2. sınıf ders kitabında görsel ile de temsil edilmiştir. Resim 8'de alıntılanan ders kitabı sayfasında Afganistan'dan gelen Rashid'in (Raşit) öyküsüne yer verilmektedir. Öyküye eşlik eden görselde sınıftaki diğer öğrenciler tişört ile oturtulurken, Raşit ayakta ve tahtanın önünde öğretmen ile birlikte geleneksel Afgan kıyafeti ve başında (muhtemelen) Kufi şapka ile resmedilmiştir.

Resim 8: 2. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2021, s. 196

Ders kitabı yazarları, Raşit'in kültürünü tanıtmak için diğer öğrencilerle Raşit arasında diyalog oluşturmuştur. Bu diyalogda Raşit, kendi dilinde merhaba demenin "Salâm" olduğunu, meşhur yemeklerinin de "Afgan pilavı" olduğunu söyler. Buna karşılık olarak öğrenciler "Rashid'in (Raşit) söyledikleri bize ilginç gelmişti. Biz de onun dili ve kültürü hakkında bir şeyler öğrendiğimiz için mutlu olmuştuk." der. Burada "ilginç"liğin farklılık üzerinden kurulduğu anlaşılır. Hâlbuki "pilav," "Salâm (selam)" sözcükleri ve yazarların her seferinde parantez içinde verdikleri "Raşit" ismi ile farklılıktan çok ortaklıklar göze çarpmaktadır. Ayrıca farklılığı vurgulamak için kullanılan geleneksel kıyafet, Türkiye'deki Afgan öğrencilerin gündelik ve okullardaki kıyafet kullanımına da aykırı bir temsildir.

Resim 9: 2. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2021, s. 197

Resim 9'da alıntılanan ve aynı ders kitabının bir sonraki sayfasında da geleneksel kıyafetli kız ve oğlan çocuğu görseli eşliğinde "Ülkemizde yaşayan bu farklı kültürlerdeki insanların giyimleri, dilleri, aile yapıları, düşünceleri, inanışları, yaşam biçimleri bizim kültürümüzden farklıdır" vurgusu yapılmaktadır.

Bu örneklerdeki temel sorun, kültürlerin özcü bir biçimde temsil edilmesidir. Kültürel özcülük bir düşünüş biçimidir. Bu düşünüş biçimi, kültürlerin birbirinden tamamen bağımsız, ayrı bir özü olduğunu ileri sürer; çoğu zaman da farklı kültürlerle etkileşimin bir kültürün özünü bozduğunu iddia

eder.²¹ Halbuki farklı kültürlerden tamamen bağımsız bir kültür olamaz. Her kültür sürekli etkileşimlerle şekillenir. Bugün "Türk kültürü" dediğimiz şey, örneğin, tarihsel süreçte Balkanlardan, Kafkaslardan gelen göçlerle şekillenmiştir. Türkçe, Arapça dahil birçok dilin etkileşimiyle vücut bulmuş bir dildir.

Bu bağlamda yukarıdaki örnekte olduğu gibi, "Ülkemizde yaşayan bu farklı kültürlerdeki insanların aile yapıları ... yaşam biçimleri bizim kültürümüzden farklıdır." demek öğrencileri özcü düşünmeye sevk etme tehlikesi taşır. Öğrenciler "bizim kültürümüz"ün ve "öteki kültürler"in tamamen birbirinden bağımsız olduğunu düşünebilir. Oysa kültürler hem farklılıklar hem ortaklıklar içerir ve dinamik bir şekilde, sürekli gelişirler. 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabındaki "ortak oyunlar", "ortak yemekler" başlıkları özcü kategorilerin sorgulanmasını sağlayabilir. Ancak sadece farklılığa odaklanmak kültürel kategorileri daha da keskinleştirebilir. Mültecilerin kültürlerine yönelik olumsuz

²¹ Kültürel özcülük üzerine bkz. Kenan Çayır, "Türkiye'de Ulusal Kimliği Yeniden Tanımlama Yolunda Özcülük, Çokkültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim," *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14 no. 55 (2016): 77-101.

tutumların yaygın olduğu ortamlarda farklılık vurgusu etiketlenmeyi daha da artırabilir. Ayrımcılığın doğurduğu yaşam biçimlerinin, kültürel bir özellik gibi algılanmasına yol açabilir. Bir örnek vermek gerekirse, bugün Türkiye'de Suriyelilere yönelik dile getirilen iddialar (örneğin, "kalabalık aileler halinde, birkaç aile halinde yaşıyorlar" iddiası) kültürel değil sosyolojiktir. Ayrımcı ortam ve koşullar nedeniyle ev bulamayan ve yüksek kiralar ödemek zorunda kalan birkaç aile çoğunlukla aynı dairede yaşamak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla sadece "onlar farklı" denerek "farklılıklara saygılı olmalıyız" şeklinde karşımıza çıkan didaktik yaklaşım, mültecilere yönelik olumlu tutumların gelişimini engelleyebilir. Önemli olan, "bizim kültürümüz"ün tarihte olduğu gibi bugün de göçlerle yeniden ve yeniden şekilleneceğinin ve zenginleşeceğinin altını çizmektir.

Son olarak ders kitaplarında görülen en yaygın stratejinin, Türkiyeli çocuklarda empati becerisi geliştirilmesine yönelik sorular sorulması olduğu görülmektedir. Bunun için ders kitabı yazarları Suriyeli, Afgan, Iraklı vb. karakterleri resmettikten sonra

sıklıkla "Onların yerinde siz olsaydınız neler hissederdiniz?" diye sorar.

Yukarıda, yardım temellilik bağlamında paylaşılan 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı (Pasifik Yayınları) sayfasında (Resim 5) "Suriyeli Arkadaşlarımı Seviyorum" başlığı ile verilen Affan ve Bilal'in hikâyesinde de bu stratejiye rastlanır. Metinde ailece ilk zamanlarda çok sıkıntı yaşadıklarından, temel ihtiyaçlarını karşıladıkları ancak Türkçe bilmedikleri için komşularıyla iletişim kuramadıklarından, okullarındaki Türkçe öğrenme çabalarından bahsedilir. Metin sonunda öğrencilere şu sorular yöneltilir: "Bilal ve Affan'ın yerinde olsaydınız siz neler hissederdiniz? Suriyelilere ve başka ülkelere gelenlere, ülkemizde yabancılık çekmemeleri için neler yapabiliriz?" (s. 141)

4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabında (MEB Yayınları) yer verilen "Hak ve Özgürlük İhlali" başlığının hazırlık sorusu da buna örnektir: "Birgün evinizden, oyuncaklarınızdan, eşyalarınızdan, arkadaşlarınızdan ayrılıp uzaklara gitmek zorunda kalsaydınız neler hissederdiniz? Anlatınız." (s. 32)

Son bir örnek olarak Resim 10'daki görsel ve soru verilebilir. 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabından (Pasifik Yayınları) alıntılanan sayfada "Farklı Kültürler Bir Arada" başlığı altında "1 Tuval 1 Hayal" etkinliğiyle hayallerini çizdiler" denilerek, nispeten flu şekilde görülen iki küçük çocuk yanında net bir şekilde görülen 4-5 yaşlarında, esmer, saçları biraz dağınık bir çocuk resmedilmekte ve altında da öğrencilere "Görseldeki çocukların yerinde siz olsaydınız neler hissederdiniz? Söyleyiniz." sorusu yöneltilmektedir. Bu görselin herhangi bir bağlamı yoktur, ancak altındaki metinden görselde yer alan çocukların mülteci olduğu anlaşılmaktadır. Zira altta "...savaş gibi zorunlu nedenlerle ülkemize göç etmiş farklı kültürden insanlarla birlikte yaşarız." cümlesine yer verilmektedir.

Tüm bu "Siz olsaydınız?" sorularıyla öğrencilerin, kendilerini zorunlu göçle gelmiş insanların yerine koyarak onlara karşı olumlu tutum geliştirmelerinin sağlanması hedeflenmektedir. Bir başka deyişle, bu sorular öğrencilerde empati becerisini geliştirmek için

Resim10: 1. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Pasifik Yayınları, 2021, s. 148

sorulmaktadır. Empati becerisi gerçekten de çocukların etraflarındaki olayları anlamlandırılmalarını, diğer insanlarla

olumlu ilişkiler kurmalarını sağlayabilir.²² Ancak bunun için öğrencilerin belirli bir bilişsel düzeyde olmaları, olayları belirli bir bağlam ve anlatı içinde algılayabilmeleri ve anlamlandırabilmeleri gerekir. Ders kitaplarındaki temsillerde bu doğrultuda güçlü bir bağlamın ve anlatının eksik olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabında "Hak ve Özgürlük İhlali" başlığı altında sorulan "Birgün evinizden, oyuncaklarınızdan, eşyalarınızdan, arkadaşlarınızdan ayrılıp uzaklara gitmek zorunda kalsaydınız neler hissederdiniz?" (s. 32) sorusu, öğrencilerle hak temelli bir tartışmaya zemin hazırlayabileceği için olumlu bir örnek olarak değerlendirilebilir. Öğretmen bu soru çerçevesinde sığınma hakkını, hak ihlallerini tartışmaya açabilir, öğrencilerin bu durumu hayal etmeleri ve empati duymaları sağlanabilir. Ancak tüm ders kitaplarında hak temelli bir çerçeve

²² Ezgi Dursun ve Bircan Eyüp, "Mülteci Konulu Türkçe ve Çeviri Çocuk Kitaplarında Yer Alan Empati Öğelerinin İncelenmesi," *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* Ö9 (2021): 1-18.

potansiyeli taşıyan ikinci örnek budur (diğer örnek Resim 6'da alıntılanan Sosyal Bilgiler kitabı kesitidir). Diğer örneklerin ise, empati duygusunu mu, yoksa acıma duygusunu mu geliştireceği açık değildir. Zira özellikle Resim 10'da alıntılanan örnekte belirgin bir bağlam yoktur. Bağlam ve anlatı olmayınca öğrencilerin durumu nasıl anlamlandırabilecekleri soru işaretleri doğurmaktadır. Dahası, hem bu görselde ima edildiği hem de Bilal ve Affan örneğinde olduğu gibi, göçle gelen öğrenciler hemen tüm örneklerde "zorluklar içinde yaşayan", "yardıma muhtaç" bireyler olarak resmedilmektedir. Bu durum, öğrencileri empatiden çok yardım temelli bir bakış temelinde acıma duygusuna yöneltme potansiyeli taşımaktadır.

Ders kitabı yazarları empati becerisinin geliştirilmesi amacıyla, mültecilik konusunda son yıllarda sayıları hızla artan çocuk edebiyatı metinlerinden yararlanabilir. Kullanılabilecek veya örnek alınabilecek nitelikli öykü metinleriyle, mevcut durum çok daha sembolik bir dille ortaya konabilir

ve empati becerisinin geliştirilmesine hizmet edilebilir. Güçlü anlatılar ve bağlam ders kitaplarındaki bir önemli sorunu daha bertaraf edebilir. Bu haliyle “Siz olsaydınız?” gibi empati soruları sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilere seslenmektedir. Bu öğrencilerden de genelde olumsuz duygularını (“yalnız hissederdim, üzgün hissedirim” gibi) ifade etmeleri beklenmektedir. Hâlbuki girişte belirtildiği gibi, okullarda yüz binlerce Suriyeli ve diğer uluslardan öğrenciler birlikte öğrenim görmektedir. Bu sorular ve sorulara beklenen cevaplar, mülteci öğrenciler için kapsayıcı değildir. Türkiyeli çocuklar kadar mülteci çocukların da zorunlu göçü, içinde bulunulan ortamı anlamaya, anlamlandırmaya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla soruları ve yönergeleri kapsayıcı eğitim yaklaşımı temelinde formüle etmek gerekir.

Tüm öğrencilerin ders kitaplarındaki metinler ve görseller aracılığıyla zorunlu göçü, farklılıkları, ortaklıkları anlamlandırmasının nihai hedefi toplumsal uyumun sağlanmasıdır. Ancak “toplumsal uyum” çok farklı anlamlarda kullanılabilen bir kavramdır. Kavram ders kitaplarında da kullanılmaktadır. Örneğin, 3. sınıf Hayat Bilgisi kitabında (MEB Yayınları) sınıfa Abdulhamid Rami isimli bir öğrenci gelir. Öğretmenin sözleri bir öğrencinin ağzından verilir: “[**Öğretmen**] **Abdülhamid’in ülkemize göç etmek zorunda kaldığını ve dilimizi iyi bilmediğini belirtti. Abdülhamid’in sınıfa ve okula alışması, uyum sağlaması için öğrencilerden yardım istedi.**” Bu metni bir etkinlik sorusu takip eder: “Sizce Özge ve arkadaşları, Abdülhamid’in sınıfa ve okula uyum sağlaması için neler yapabilirler? Önerilerinizi aşağıya yazınız.” (s. 137)

Bu metindeki sorun, toplumsal uyumun daha ziyade tek taraflı bir olgu olarak sunulmasıdır. Metinde “Abdülhamid’in okula uyum sağlaması için...” diye sorulur. Hâlbuki toplumsal uyum karşılıklı bir olgudur. Abdülhamid’in okula uyum sağlayabilmesi için okulların, öğretmenlerin ve materyallerin de Abdülhamid gibi göçle gelmiş öğrencilerin ihtiyaçlarına göre uyumlanması gerekir. MEB’in sınıfında “yabancı uyruklu öğrenci” bulunan öğretmenler için yayımladığı kitapta kapsayıcı eğitimin böyle çift yönlü bir süreç olduğunun altı çizilir: “O halde kapsayıcı eğitim yaklaşımına göre öğrenciler okulun gerekliliklerine değil, okullar öğrencilerin fiziksel,

sosyal, duygusal ve kültürel ihtiyaçlarına adapte olmalıdır.” (Öztürk ve diğ., 2017, s. 16, vurgu orijinal).

Ders kitaplarında rastlanan hemen hemen her örnek göçle gelen öğrencilerin Türk eğitim sistemine uyumuna odaklanmaktadır. Eğitim sisteminin ve uygulamalarının mülteci çocukların ihtiyaçlarına adapte edilmesini odağa alan kapsayıcı bir perspektife pek rastlanmamaktadır. Belki sembolik, olumlu bir örnek olarak yukarıda da değinilen, Suriyeli Affan’ın hikâye edilişi verilebilir. Metinde, arkadaşları Affan’a Türkçe çalıştırır; Affan da onlara “*bazı Arapça selamlaşmaları*” öğretir. Sonuçta metni dillendiren öğrenci “**Arapçada günaydın ‘Sabahul hayr’, iyi akşamlar da ‘mesaul hayr’ şeklinde söyleniyormuş.**” diye konuşturulur (s. 141). Burada Türkçe karşısında Affan’ın dilinin, Arapça’nın da görünür olması karşılıklı uyum için (yeterli olmasa da) önemlidir. Yeterli olabilmesi için farklı kültürel pratiklerin, farklı dillerin eşit düzlemde görünür olması gerekir. Bunun için şüphesiz mevcut eğitim politikalarını aşan çok daha büyük siyasal bir perspektif dönüşümü elzemdir.

TAVSİYELER

1

Ders kitaplarındaki metinler ve görseller, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve olmayan- mülteci, sığınmacı, göçmen- öğrencilerin yaş düzeyine göre göç, savaş, mültecilik, uluslararası koruma gibi kavramları ve yaşanan olayları anlamlandırabilecekleri içerikte hazırlanmalı; etkinlikler bu doğrultuda tasarlanmalıdır.

2

Kitaplarda "misafir" tabirinin kullanımına son verilmelidir. Bu kavram toplumsal hayatta "geçicilik-sınırını bilme-haddini bilme" anlamına da gelen olumsuz vurgular barındırabilmektedir. Ayrıca bu tabir, Türkiye'deki Suriyeli nüfusun hukuksal statüleri ile de uyumsuzdur.

3

Ders kitaplarında zorunlu göçle gelenlerin kültürlerinin farklılıkları kadar ortaklıklara yer verilen örnekler çoğaltılmalıdır. Sınıf seviyesine göre "kültür" denen olgunun sürekli değişen, tarih boyunca göçlerle şekillenen dinamik bir yapı olduğu vurgulanmalıdır.

4

Mülteci, göçmen, sığınmacı vb. olmak kimlikleştirmemeli, kapsayıcı eğitim yaklaşımı gereği farklılıklar olağanlaştırılmalıdır. Birçoğumuzun farklılıklardan kaynaklı çeşitli ihtiyaçlarımız olduğu vurgulanmalıdır.

5

Mülteci nüfus sadece "yardıma muhtaç" olarak temsil edilmemelidir. Mevcut kalıpyargıları sorgulamak için kitaplarda farklı temsillere de (örneğin, Suriyeli mühendis, doktor, müzisyen, sanatçı, iş insanı vb.) yer verilmelidir.

6

Homojen algının ve kalıpyargıların kırılması açısından, kitaplarda, mültecilerin yaşadığı olumlu deneyimlerin yanında, Türkiye toplumuna, ekonomisine, kültürüne sağladığı ve sağlayabileceği katkılar ile ilgili örneklerle de yer verilmelidir. Dolayısıyla çift yönlü uyuma dair örnekler çoğaltılmalıdır.

7

Kitaplarda "yardım eden-yardım alan" hiyerarşisi yerine, dayanışma gösteren insanların hikâyelerine, her iki tarafın da birbirine katkısına, göçün aynı zamanda kültürel zenginliğe hizmet ettiğine vurgu yapılmalıdır.

8

Ders kitaplarında "hak temelli yaklaşım" benimsenmelidir. Kendini güvende hissetmeyen kişilerin başka ülkelere göç etmesinin bir hak olduğu her fırsatta vurgulanmalıdır.

9

Ders kitaplarında sadece acıma ve merhamet duyguları doğuracak yaklaşımlardan ve empatiye yönlendirici sorulardan vazgeçilmelidir. Yazarlar, empati becerisinin geliştirilmesi amacıyla, mültecilik konusunda son yıllarda sayıları hızla artan çocuk edebiyatı metinlerinden yararlanabilir. Kullanılabilecek veya örnek alınabilecek nitelikli öykülerle, mevcut durum çok daha sembolik bir dille ortaya konabilir ve öğrencilerin empati becerisi geliştirilebilir.

10

MEB tarafından, kazanımlarda belirtilen “zorunlu göç etmiş” kişilerin ders kitaplarında hangi bağlamda ve hangi felsefe ile nasıl temsil edilebileceğine ilişkin bir çerçeve metni hazırlanabilir. Bu metinde “toplumsal uyum”, “kapsayıcı eğitim” gibi kavramlar açıklanabilir ve ders kitabı yazarlarının faydalanması için, toplumsal uyum ve kapsayıcılığa yönelik olumlu temsillerden örnekler verilebilir.

11

Ders kitaplarını inceleyen panelistlere de mültecilik bağlamında toplumsal uyum ve kapsayıcılık konusunda eğitim verilmeli, kitapların bu bakış açısıyla değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

12

Zorunlu göçle gelenler konusuna, disiplinlerarası bir yaklaşımla, farklı branşların ders ve çalışma kitaplarında da yer verilmelidir.

13

MEB’in toplumsal uyum ve kapsayıcılık konusunda yürüttüğü uluslararası projeler (örneğin, Kaliteli Kapsayıcı Eğitim Projesi) ile ders kitaplarının hazırlanma ve denetlenme süreçleri arasında koordinasyon sağlanmalı, konu bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmalıdır.

14

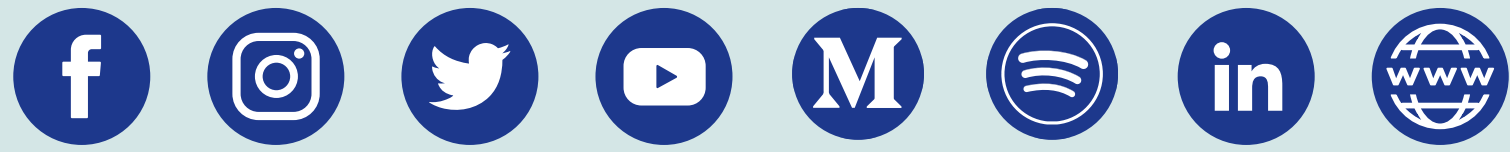
Alanda çalışan birçok uzman “geçicilik politikası”nın sürdürülemez olduğunu dile getirmektedir. Süreç, mültecilerin kalıcılığının daha güçlü bir seçenek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ders kitaplarında da “kalıcılık” üzerine temsillerin geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Çayır, Kenan. "Türkiye'de ulusal kimliği yeniden tanımlama yolunda özcülük, çokkültürlülük ve kültürlerarası eğitim." *Eğitim Bilim Toplum Dergisi* 14, no. 55 (2016): 77-101.
- Çelik, Çetin, ve Ahmet İçduygu. "Schools and refugee children: The case of Syrians in Turkey." *International Migration* 57, no. 2 (2019): 253-267.
- Çelik, Zafer. *Misafir Kalmak: Türkiye'de Ders Kitaplarında Göç ve Göçmenler*. Ankara: Gav Perspektif Yayınları, 2022.
- Dursun, Ezgi ve Bircan Eyüp. "Mülteci konulu Türkçe ve çeviri çocuk kitaplarında yer alan empati öğelerinin incelenmesi." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* Ö9 (2021): 1-18.
- Erdoğan, M. Murat. *Türkiye'deki Suriyeliler: toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Nişanyan Sözlük. "misafir." Erişim tarihi: 18 Mart 2022. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/misafir>
- Öztürk, Mustafa, Şule Tepetaş Cengiz, Hüseyin Köksal ve Serhat İrez. *Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler İçin El Kitabı*. ed. Semih Aytekin. Ankara: MEB Yayınları, 2017.
- PIKTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi). "Projenin Kapsamı". Erişim tarihi: 18 Mart 2022. <https://piktes.gov.tr/Home/ProjeninAmaci>
- Sert, Deniz Ş., ve Didem Danış. "Framing Syrians in Turkey: State control and no crisis discourse." *International Migration* 59, no. 1 (2021): 197-214.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. "Geçici Koruma, İstatistikler." Erişim tarihi: 18 Mart 2022. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. "Haziran 2021 İnternet Bülteni". 2021. http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_07/09200139_Haziran_2021_internet_bulteni_.pdf.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. *Kapsayıcı Eğitime Giriş, Modül 1*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- T.C. Resmî Gazete. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun no. 6458. 2013*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>
- UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü). *Missing Out: Refugee Education in Crisis. 2016* <https://www.unhcr.org/57d9d01d0>
- UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü). "Refugee Statistics." Erişim tarihi: 18 Mart 2022. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- UNICEF Türkiye. *Humanitarian Situation Report No. 43, 2021*. <https://www.unicef.org/media/111166/file/Turkey%20Humanitarian%20Situation%20Report,%20July-September%202021.pdf>
- Unutulmaz, K. Onur. "Turkey's Education Policies towards Syrian Refugees: A Macro-level Analysis." *International Migration* 57, no. 2 (2019): 235-252.

öğretmen
ağı

Seçbir
SOSYOLOJİ VE EĞİTİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ

